

מצפיקים בינה

פנינים, האדות, ולקחי מוסר על פרשת השבוע

מאת בעמח"ס
"באר צבי"

פרשת היי שרה

השייכות של שתי השאלות

וַיֹּאמֶר בַּת מִי אֵת הַגִּידִי נָא לִי הֵישׁ בֵּית אָבִיךָ מָקוֹם לָנוּ לָלֶיךָ
(כד, כג)

הנה אליעזר בשעה גורלית זו שנפגש עם רבקה, הוא רואה לנחוץ לשאול אותה שתי שאלות אלו:

האחת, בת מי היא, כלומר מי ההורים שלה. ושנית, האם יש אצלם מקום ללון.

ויש להבין מה פשרם של שתי שאלות הללו דוקא, ומה הקשר שיש ביניהם עד שהוא שואל אותן בחדא מחתא.

ביאר בזה מרן הגאון רבי דוב בעריש וויינפלד מטשיבין זי"ע, (בעת שהגיע אליו בחור להתברך לרגל בואו בברית האירוסין):

כאשר אליעזר נוכח לראות שרבקה היא בעלת חסד, ביקש לבדוק מה המניע שלה בהנהגתה זו, שהרי דרכם של הקטנים לחקות במעשיהם את ההורים שלהם, ואם כן שמא מה שעשתה זה לא מהכרתה במעלת החסד, אלא כחיקוי בעלמא. וזהו ששאל 'בת מי את'?

וכאשר היא ענתה 'בת בתואל' כבר ידע שהחסד שלה אינו בא מחמת חיקוי של הורים כאלו...

אך עדיין יתכן שאף אמנם אין זה חיקוי, אבל אולי זה נובע מכורח מציאות של עוני ומחסור, שעל כן הורגלה לעמול יותר ולצאת לשאיבת מים?

ועל כן רצה לברר את המצב הכלכלי שלהם, והמשיך לשאול 'היש בית אביך מקום לנו ללין'?

ולאחר שענתה שיש הרבה מקום, הוי אומר שהם עשירים, ואם כן התברר לו שמעשי החסד שלה אכן נובעים רק מתכונה עצמית שלה, ולא משום גורם מבחוץ, ואז הודה והשתחוה לה' כאשר השלים את בדיקתו, ונוכח לראות שהיא אכן 'בעלת חסד' מצד עצמה.

דיצתו של לבן...

וַיָּבֹא אֶל הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַגְּמָלִים עַל הָעֵינַן (כד, ה)

הנה בפסוק דלעיל (כד, כט) כתוב 'וירץ לבן אל האיש החוצה', ואילו כאן לבן כבר לא רץ, רק 'ויבוא אל האיש'. ויש להבין מה התרחש באמצע שגרם ללבן להפסיק את מרוצתו?

"מהשם אשה לאיש"

הִנֵּה אֲנֹכִי נֹצֵב עַל עֵינַי הַמַּיִם (כד, יג)

תמה האלשיך הקדוש זי"ע, למה אליעזר פותח את תפילתו באמירה "הנה אנכי ניצב על עין המים", למאי נפקא מינה היכן הוא עומד?

ועוד, שהרי כבר כתוב לעיל (פסוק יא) שהוא הבריך את הגמלים ליד הבאר ושם מקום חנייתו, ואם כן דיו שיאמר עתה "הנה בנות העיר יוצאות לשאוב מים" וגו'.

ואולם ידועים דברי המדרש (שמות א, לב): "שלשה נזדווגו להם זיווגיהם מן הבאר, יצחק יעקב ומשה". ולכאורה יש להבין מהו הענין שמצאו אבות העולם את זיווגם ליד המים דוקא?

ומבארים, שהנה ידוע שהנהגת הקב"ה שגם כשעושה נס גלוי, עדיין מסתירו בהנהגה טבעית, וזאת בכדי להשאיר מקום לבחירת האדם לטעות בו. וכמו כן בענין הזיווג, שאף על פי ש"מהשם אשה לאיש" (מ"ק יח.), והקב"ה בעצמו יושב ומזווג זיווגים - עדיין מסתיר זאת באמצעות כך שאחרים מסייעים בשידוך.

וכנגד זה בא הרמז, שאבות העולם מצאו את זיווגם ליד המים, שהינם הסמל הבולט ביותר לדבר שנעשה אך ורק בידי שמים! כי בניגוד לכל שאר צרכי האדם כביגוד ומזון - שלא נבראו מוכנים לשימוש מבלי שתהיה מעורבת יד אדם בהכנתם, הרי שרק במים יכול האדם להשתמש בהם מיד כפי שנעשו בידי שמים, מבלי לערב יד אדם להכשירם לשתייה.

וכך הוא הרמז לאלפינו בינה גם לענין הזיווגים, שאף שעל פי רוב נעשים על ידי השתדלות בני האדם, מכל מקום יסודם הוא כפי המים, כלומר שרק יד השי"ת היא המכוונת - ללא סיוע של אחרים!

ומעתה יש ליישב את קושייתו של האלשיך הק', שזהו מה שהדגיש אליעזר בתפילתו "הנה אנכי ניצב על עין המים", כאומר, אמנם אני הוא השליח למצוא את הזיווג, אבל אנכי ניצב ועומד 'על יד המים' - המסמלים יותר מכל שאין אני הוא כאן הפועל מאומה, ולפיכך תהיה זו סיבה מאת הקב"ה להצליח בשליחותי ולמצוא את הזיווג הראוי ליצחק.

פשט מחודש מבאר בזה ה'משך חכמה':

כי בתחילה, לפני שלבן ראה את הנזם והצמידים על ידי אחותו, הוא היה סבור כי אליעזר מגיע לקחת אותו לחתן עבור בתו של אברהם - כפי שדרשו חז"ל (ב"ב טז:) על הפסוק 'וה' ברוך את אברהם בכל', בת היתה לו ובכל שמה - ולכן רץ.

אולם לאחר שהתבונן וראה את הנזם והצמידים, וכשמעו את דברי רבקה אחותו 'כה דיבר אלי האיש', אז הוא כבר הבין, כי אליעזר מתכוין לקחת את רבקה לכלה לאברהם, וממילא כבר לא ראה סיבה לרוץ...

"וְאֶנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת"

וַיֹּאמֶר בּוֹא בְרוּךְ ה' לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאֶנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת
וּמְקוֹם לְגַמְלִים (כד, לא)

כתב רש"י (מב"ד) שהכוונה 'פניתי הבית' מעבודת אלילים.

ותמהו בזה, אימתי הספיק לבן לפנות את הבית, הלא סדר הפסוקים הוא (כח, כט) "וַתֵּרֶץ הַנַּעֲרָ וַתֵּגֵד לְבֵית אִמָּהּ פְּדָבְרִים הָאֵלֶּה. וַיֵּרֶץ לְבֶן אֶל הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל הָעֵץ", ומבואר, שמיד כשמעו לבן את דברי אחותו - רץ תיכף לקראת אליעזר. והכיצד אפוא היה סיפק בידו לפנות את העבודה זרה מן הבית?

ויתכן לבאר זאת בכמה אופנים:

א, הנה העבודה זרה של לבן מבואר להלן בפרשת ויצא שהיו אלו התרפים שרחל לקחתם והניחתם בכר הגמל וישבה עליהם (לא, לד), ומבואר אפוא שהאליל שלו היה כה קטן וקל, ולפיכך יש לומר שבלא כל טורח ושהיה - יכול היה לבן להוציאו מביתו בדרכו אל האיש.

ב, יש לומר שמה שדיבר לבן ואמר 'פניתי בלשון עבר, אין הכוונה שכבר פינה, אלא משמעו שהוא בודאי יעשה כן, וכמו הלשון שמצאנו בתחילת הפרשה (כג, יג) 'נתתי כסף השדה וגו', שפירש רש"י 'מוכן הוא אצלי והלואי נתתי לך כבר'. ואם כן גם כאן אומר לו לבן שבודאי יפנה את העבודה זרה אם רק יהיה צורך בכך.

[ובזה גם יש ליישב מה שמקשים מנין היה לו ללבן לדעת שזה האיש הוא מביתו של אברהם אבינו ע"ה שמתרחק מעבודה זרה, עד שראה לנחוץ לפנותם עוד קודם שרואהו? אך לאור מה שעולה מן הדברים כאן הדבר מובן, שאכן לא פינה קודם שפגשו, אלא תוך כדי שראה והיה ניכר עליו שהוא מבית אברהם העברי, כמו שאמר לו 'בוא ברוך השם', הרי שמיד הוסיף שיפנה את הבית מעבודה זרה].

ג, עוד יש לומר, דהנה ידוע שלבן היה רמאי גדול, ואם כן יתכן אפוא שגם כאן גופא נהג ברמאות, רק צריך לבאר שהרמאות לא היתה שפינה בעוד שבאמת לא פינה, [שהרי לא היה שוטה כה גדול לומר דבר שמיד יהיה ניכר ששקר], אלא שיש לומר שמלכתחילה

העבודה זרה שלו כלל לא היתה בתוך הבית, ורק בכדי לעשות על אליעזר רושם טוב ושיחזיק לו טובה, סיפר לו שכאלו פינהו מהבית. ד, עוד יש לומר, שמכך שאמרה רבקה שיש להם בביתם 'תבן ומספוא רב', מסתמא היו להם גם עבדים, ואם כן יתכן שלבן הספיק לומר לעבדיו לפנות את הבית.

ה, עוד יש לומר, על פי המבואר בעבודה זרה (בב) דעכו"ם מבטל עבודה זרה שלו. וכתב ה'מרדכי' (עי"ז סי' תתל"ח) בשם הראב"ה, שבמקום שנכרי אנוס לבטל עבודה זרה שלו, אינו יכול לבטלה אלא על ידי מעשה בגוף העבודה זרה, אבל אם הוא אינו אנוס, יכול הנכרי לבטל את העבודה זרה באמירה או במחשבה בעלמא. (ה"ד ברמ"א י"ד סי' קמו ס"ו). ואם כן יש לומר שפינוי העבודה זרה התבצע בעצם העבודה שתוך כדי שהגיע אל אליעזר הוא מיד ביטל את העבודה זרה שלו. [או יתכן אף לומר, שהאמירה גופא שפינה את הבית מעבודה זרה, זהו גופא היה ביטולה. ויש לעיין].

ולאור זאת ראיתי ליישב שאלה נוספת (מהג"ד רפאל כהן-ארוי זצ"ל), מנין כלל למדו חז"ל שהכוונה לכך שלבן פינה את העבודה זרה מביתו, שמא הכוונה לכך שפינה מקום ממש עבור האורחים? אלא, כי יש להקשות כהנ"ל אימתי הספיק לבן לפנות את הבית עבור אליעזר ואנשיו, והלא בפסוק נאמר שהוא יצא ורץ מיד בלי שהות מן הבית. ומכאן למדו, שפינוי הבית לא היה על ידי טירחה ומעשה ידים, כי אם במחשבה. ומעתה מובן, שכיון שראה לבן את אליעזר, רץ אליו וקרא לפניו "בוא ברוך ד", כי על אתר הבין שאיש כזה ואנשיו לא יכנסו לבית שיש בו עבודה זרה, לפיכך נתחכם לבטל לאלתר את כל העבודה זרה שבבית במחשבה, או אז יכול היה לומר לאליעזר "וְאֶנְכִי פְּנִיתִי הַבַּיִת" - מעבודת אלילים.

אמנם יש לעיין לפי דברי התוספות בשבת (מא: ד"ה מ"ד) שהביאו ראייה מכאן שלשון 'פינוי' שייך דוקא על מעשה פינוי של החפץ. ויש לעיין.

"כִּי לִבְךָ נּוֹצַרְתָּ"

וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמַעְאֵל וְגו' (כה, יז)

רש"י הביא את דברי הגמרא במגילה (יז) דממה שמנה הכתוב שנותיו של ישמעאל למדנו ששמש יעקב בבית עבר י"ד שנה כשפירש מאביו וכו'.

הקשה מרן הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל (בספרו "דרש משה"), מדוע ידענה חשובה זו, שיעקב למד י"ד שנה בבית עבר, לא נכתב מפורש בתורה, אלא רק באופן רחוק שנדע זאת מכך שנמנו שנותיו של ישמעאל?

וביאר, שזהו בכדי להראות שאין להחזיק טובה אף על הלימוד היותר גדול, משום שלכך נוצרת, וכמו שאמר רבי יוחנן בן זכאי (באבות פ"ב מ"ח) שהכוונה על לימוד התורה היותר גדול כרבי יוחנן בן זכאי, משום שמאחר ויש לו כח לזה הרי שנוצר לכך. עכ"ד.

לעילוי נשמת

האשה החשובה מרת אידה בת ר' זאב גורן ע"ה
נלב"ע כ' במחשון תש"ס, תנצב"ה
הונצח ע"י בנה ר' זאב הי"ו